

ה ר ד י ד ה א ד ו ם

יצחק שנברג

שלושה היינו בתא של רכבת הלילה מפאריס לקולור, — כך פתחה בסיפור קורותיה האשה הצעירה, בת הארץ, המתגוררת שנים אחדות בצרפת. מחמת הצינה נצטנפנו איש איש במקומו והחרשנו. באחת הפינות נצטמצם ברנש כחוש שפניו פני חולד ועיניו מפלבלות בלי הרף מתוך דאגה שאין עמה מחשבה כלל. מיד כשנעתקה הרכבת התיר צרור גדול שריחו נודף והחל לועס, ועיניו היו מוסיפות ומפלבלות בלא השתתפות לא במעשה שלו ולא במעשי אחרים. לשמאלו הסב אחד בעל גוף ועתון פרוש לו כמחיצה לפניו, ומפעם לפעם היה מציץ בשפתיו מאחרי מחיצתו ומנהם נהימות של קורת רוח. לכאורה היה קורא בשקידה רבה, אך לפתע הטיל את העתון על ברכיו הפשוטות, הפשיל את גולגלתו שנסתיימה בפימה כפולה, ונחרה קצובה בקעה מיד בחלל האויר. בעתון השמוט השחירו אותיות כותרת של מעשה נורא: „בוקר בוקר היה מטיל נתח מגוף אשתו למקום אחר...”

השממון מילא כמין עובש את התא הקטן. לשוא מחתה היד את זגוגית האשנב המצויצת בכפור. חשכה עמדה בחוץ; האוירים העמומים שנצנצו בתחנות־ארעי דמו לעיני יאוש מאדמות מבכי, והקולות שהגיעו משם לאוזן היו כעולים ממעמקים.

נים ולא נים, תיר ולא תיר, הרכבת הולכת, הרכבת עומדת. באחת התחנות האלמוניות ניטלטלה. הרכבת טלטלה רבה ונשתבשה נחרתו של הנוחר. הוא פקח עין אחת והציץ בשעונו, קם והתכרבל במעילו ונהם: „נא, ועכשיו — נישן קצת.” פנה לשכנו וצרר פרוסה אחרונה בנייר כמודרז למלא אחרי הוראה ברורה, חזר ונצטמצם בפינתו, שילב ידיו על כרסו ספק מיצר ספק נרגע, ועיניו הלטושות אלי־ריק חדלו מעפעף.

לילה ארוך נאסר אל הרכבת לצמיתות כביכול.

אימתי נצטרף הזר אל היושבים בתא — לא ידעתי. לא הבחנתי בו אלא כשירד עמי בתחנה הקטנה. הרכבת הגיעה לקולור. באיחור שעות אחדות בשל השלג הרב שנערס על המסילה. הכפר שמתחת היה שקוע כולו בתרדמה לבנה, לא שביל בו ולא בתיקול. השלג הבהב לאור הירח, והירח אף הוא דומה כי חריץ של שלג הוא עשוי.

„אין כאן אלא מלון אחד בלבד,” אמר לנו השומר הזקן בתחנה, „רק מלון אחד, ואין לטעות בו.” ומיד הוסיף: „ומה תאמרו לשלג? שמונים שנה לא ירד כאן שלג כזה, והנה — ירד! איזה שלג, חה! שמונים שנה! קרוב לבאלניוס נעצרה רכבת של עשרים קרונות ואין להזיזה.” חיוך של אושר פשה על פרצופו מתחת לכומתה. החיים הגדולים הגיעו הפעם אליו, אל שומר התחנה בקולור, ובכדי ניסו להציל דבר מפיו על טיבו של המלון ועל מקומו המדויק; שטוף בפליאה הגדולה היה שונה ומשלש: „שמונים שנה, חה!” ורק כשנפנינו ללכת הפטיר בעקבותינו: „שם מימין לגשר הוא המלון.”

יצאנו לדרך באין שביל להנחותנו. בסות הצחור ניטשטשו ממדי המרחק, ושעה יתירה היינו מפסיעים בזה אחר זה כבחלום. מפעם לפעם היה הזר הופך ראשו אלי ומבהיק בשיניו לעומתי כמבקש להפיג את רגש הריקנות שמסביב: לובן קר בתכלת לילה, ודממה. המלון נזדקר מרחוק כגוש אפל. נטינו לעברו ורגלי האחת שקעה עד לארכובתה והקרקע נשמטה מתחת. תפס הזר בציצית ראשי ואמר בדעה בדוחה: „הזהרי לך מפני המעמקים! נחל הוא העובר כאן ואין לנטות מן הגשר המגשר עליו.”

„מזלי הוא כי שתי רגלים יש לי, שאילולא כן ודאי הייתי שוקעת עד למעלה מקדקדי.“
המלים היו מוזרות, וכל דיבור היה כיוצא כאן דרך חילול. עצים-לא-עצים עמדו מנגד,
וצמרותיהם שקופות ומיתמרות כמשאות עשן. זרותו של המקום תקפה עלי בבית אחת ולבי
נתפעם.

שעה קלה היינו דופקים בדלת המלון עד שנשמע לבסוף קול משרר-רגלים מעבר מזה.
בפתח הציצו פנים עגולות בכיפת-לילה, ופרעות שיער דקות נשתלשלו מתחתיה.

„מה? כן, המלון.“ הדמות פנתה ונעלמה כחזיון-לילה, וחזרה נגלתה עלינו ושני אתים
בידיה ככלי משחית. האדון, שמא הוא ספאניול? כן, כן, לעולם אין לבה מוליכה שולל. לא
לחינם נשאנו חן בעיניה עם הצצה ראשונה. בדעתה להקצות לנו את מיטב חדריה, אלא שהמבוא
לקומה השניה נחסם כולו בשלג, ועלינו לפנות תחילה את האכסדרה מן השלג.

„בחצות הלילה?“ שאלתי.

„אם יש את נפשכם לשכב לישון הלילה, הרי...“

עלינו במדרגות והתחלנו טורחים בשלג. אור הירח היה מבהיר והולך. הזמן זלף לאטו
ואני עיפתי מאד.

„חדלי“, אמר לי הספרדי, „לבדי אסיים ביתר מהירות.“

נשענתי אל הסורג ועצמתי את עיני, ורגע תקפה עלי הודאות שכל זה כבר היה בזמן מן
הזמנים; הסורג, העמידה בלבנונית הדמומה, הטפיחה נטולת-ההד של גושי השלג עם כל הנף
אתו של אותו אדם זר.

נתפנתה האכסדרה הקטנה והדלת נפתחה מאליה. צינה עבשה נשבה לעומתנו מבפנים.
בעלת האכסניה כיוונה לבוא ברגע הנאות ופניה מאירות, והיא נושאת שני כלים מהבילים זה
על גבי זה. סבורה הייתי מירחצה הם, וטעיתי. הכלי האחד היה סיר המרק השפות ימים
רצופים על האץ בכל מקום בצרפת הכפרית, וכל שארית המזון תוטל לתוכו לאחר סעודה.
מתחת לו היתה מחתת גחלים לוחשות לחמם בה רגלינו. מירחצה? התמיהה עלי האשה בסבר
פנות, בשעה זו של הלילה?

ישבנו לטעום מן המרק המהביל ורגלינו היחפות נחרכות על פי המחתה וגרבינו מתאיידות
בצדה. האשה ישבה מנגד, שיכלה זרועותיה על חזה הרחב ופתחה בשיחה שאין לה סוף. מעשה
בבנה שנלקח בשבי, ומעשה במפקדה הגרמנית שנתנה מושבה כאן באכסניה, — ובין מעשה
למעשה סקרתי על סביבותי. שני חדרים היו שם, באחד מהם מיטה כפולה עטופה מעפורת
אדומה, ובאחר — דרגש צר, באמצעיתו כר של נוי ועליו בובה בשמלת קרינולינה. האשה,
קאנטאנה שמה, לא מצאה עוד דבר לטרוח עליו, והפליגה בתיאור ימי המלחמה עת נשתקעו
הגרמנים בביתה. לא כולם אנשים רעים היו. ולא עוד אלא שאחד מהם אף היה אדון כהלכתו.
פעם אחת הביא לה עוגה, עוגת שוקולדה, כזו שאין אתה רואה בכל יום תמיד. אנשים טובים יש
בכל ארץ, לא כן? אף היא סבורה כך. אה, מלחמה! למה באות המלחמות? ובנה נפל בשבי
הבושים, והיא ישבה לבדה שם אצל התנור ולבה נאכל בקרבה מדאגה. ובנה ברדעת הוא
מאד. בפאריס הוכרו פעם ראשון בבחינות של חשמלאים. ולפני זמן מה נערכה שם, בפאריס,
אסיפה גדולה של עשרים עמים, אין היא יודעת איזה עמים, אבל עשרים היו שם למספר, ובנה
קם ואמר: בשם כל חברי המפעלים שלנו... ועוד אמר מיני דברים, ואז קם אחד גדול מארץ
אחרת והכריז: אדונים, אני מסכים לדעתו! כלומר לדעת הבן שלה. קאנטאנה נגעה בכתפי:

„רוצה את לראות את תמונתו?“

הספרדי כעכ קמעה והעיר אנגלית: „מכבר לא נמצאה לה אוזן נטויה.“

לשמע השפה הנכריה נזדרזה קאנטאנה וקמה ממושבה. „ליל מנוחה. ליל מנוחה.” אמרה במאור פנים. פתחתי לפניה את הדלת. בימה עגולה ונרחבת התנשאה מנגד לבית. „זה מהו?” שאלתי.

„מה? הלא זאת הזירה שלנו למלחמת שוורים! אה, אצלנו זירה ממש, ומלחמה ממש, שלא כבנורמנדיה! אצלנו ממשיכים עד לדקירת-המות!” אמרה בנעימת גאווה.

עמדתי להסתכל בזירה, וכשחזרתי החדרה היה בן-לוייתי שרוע פרקדן על הדרגש, מעילו משוך לו עד לסנטרו ורגלו האחת צונחת ארצה, שמאלו על חזהו ועיניו עצומות.

פרשתי עליו אחת מן השמיכות שעל המיטה. מיטתי היתה צוננת מאד. שכבתי בה ורעדתי בעינים עצומות. מאורעות היום התחילו צפים-חולפים מנגד, העולם כולו התחיל צף ועובר לאטו. כפר גידה משוקע בשלגים. זירה למלחמות שוורים, זירה ממש. המלחמה — עד לדקירת המות. רדיד אדום מתנופף שם כלשון אש, רדיד אדום כשלהבת. מדוע את צוחקת? אני צוחקת משום שאתה מצחיק כל כך. מעורטל אתה מכל וכל, ורק רדיד אדום מתנפנף עליך.

הו, הרדיד האדום הוא חזות הכל. כל עוד הוא מתנפנף בעולם, רדידי האדום, הנני מה שהנני, בלעדי אינני אלא בריה גמודה ואפורה.

האם נגעה ידו בי או חזיון לילה הוא? הלאי ויכולתי לפקוח את עיני ולהיווכח, אלא שהשמורות כבדות מאד. אני צוחקת — כלום נשמע קולי?

הגד: האם חזיון לילה הוא או דבר של ממש? אמור בקול ואשמע: חלום? ובת-קול ענתה על אזני: חלום? לא חלום! נאנחתי אנחה סתומה ושקעתי בתרדמה.

כשהקיצותי היה החדר שרוי בווהר בוקר צונן. השמים עדיין מעוננים היו, ואף על פי כן היתה שקיפות באויר, צבעונית ורכה. הריהרים נערמו למראשותי הכפר שבבקעה, מצודות עתיקות על פסגותיהם וצלעותיהם עשויות מדרגות מדרגות. כל הנוף כולו אמר עצמת אימים, ועם זאת הרגשת בו מין קלילות רחפנית שאין אתה מוצא כמותה אלא בחופי הים התיכון. בתי הכפר היו כעשויים נייר, דקיקים וסגוניים. כותל סגול התנשא מנגד ובלטו בו ארבעה חלונות, שנים ורודים, אחד צהוב ואחד ירוק. ומדוע לא?

פתחתי בזהירות את דלתי והנה הספרדי מוטל על הדרגש, מעילו משוך לו עד לסנטרו ורגלו האחת צונחת ארצה, שמאלו על חזהו ועיניו עצומות, והשמיכה פרושה עליו ללא קמט. קאנטאנה קידמה פנינו בחדוה, וסבר סוד לבלב בפרצופה שעה שהספיגה זרועותיה בסינרה השחור ופשטה אותן לקראתנו. בבית הקפה שברחבה נתרעש הראדיו היחיד לכפר כולו, והעלה מנגינת מחול עממי. קולניות זו היה בה משום השלמה לצבעי אדום-סגול-צהוב אשר לדפנות הזירה, ולדמויותיהם הגברתניות של צעירי המקום הניצבים ברחבה, ידיהם בכיסים מכנסיהם וכיפתם הכחולה שמוטה להם על אזנם.

„הערבה עליכם שנתכם?” בלי להמתין לחשובה נחפזה קאנטאנה מתוך נענוע מתנים אל ירכתי המטבח ופקדה בקול שררה מופרזת על המשרתת. הזקנה הופיעה רגע בפתח בבהילות של שיגרה; זו היתה אחת הבריות שלעולם לא יימצא להם מענה בשעתו, וכבר נואשו מלנסות עוד. קאנטאנה הציגה לפנינו שתי קעריות של קפה שחור ללא סוכר, ומיד חזרה להמשיך בפרשת בנה: „...כן, הוא יצא ראשון במבחן החשמלאים בפאריס. ולפני זמן מה נערכה שם אסיפה גדולה של עשרים עמים, ואדון אחד קם ואמר... לא, תחילה קם הבן שלי ואמר...”

הפעם הראתה לנו גם תמונות שלו ושל אשתו שאינה חביבה עליה, נערה בת הצפון, עגבנית וגאוותנית, וכן זוג נעלים אדומות שקנתה לפני ארבע שנים, בראשית המלחמה, ועדיין לא נעלה אותן, כי למה תנעלן? ראשית — קטנות הן מכפי מידתה, ושנית — בלאו הכי אין היא יוצאת מפתח ביתה, כלומר, שוב אינה מרבה לצאת, שהרי אנשי הכפר, אה, שוב אינם כפי שהיו. המלחמה, המלחמה, למה באות מלחמות לעולם? אנשים טובים יש בכל ארץ, כך דעתה תמיד...

כאן הצלחתי להעיר שצריכה אני חדר נוסף, שכן מכרי הצייר יבוא לעבוד כאן. ואשר לאותו דרגש אמנם יפה הוא לבובה בשמלת קרינולינה, אך...

„אדרבה, אדרבה.” פני קאנטאנה התנצלו באחת מן הקדרות שפשטה עליהן אגב דיבור. „שלושה חדרים יש שם באגף שמאחור, אלא שנחסמה דלת הכניסה. אך אם רצוננו לפנות... הן מאה ועשרים שנה לא ירד כאן שלג כזה! אגב, היכן אתם אומרים לסעוד? אה, זהירות, זהירות. לאו כל מקום יפה לסעוד בו. שכן אנשי הכפר שוב אינם מה שהיו. לא, לא. ואותו מכר נוסף כלום צייר הוא? כך סברה מיד! לא בכדי היא אוהבת אותנו. לעולם אין לבה מטעה אותה. כל ציירי צרפת התאכסנו אצלה בשעתם, כולם. ורבים מהם השאירו לה מנחת-מה, שכן אמרו: קאנטאנה, סיר התבשילין שלך — סוד כמוס בו. אין ספק בכך שמוטב לנו כי נסעד אצלה. טרחה קאנטאנה גם טרחה והעתירה עלינו דיבורים ואותות חיבה יתירה, ופאבלו פרש ונסמך אל משקוף הדלת. לוח אבן קבוע היה בקיר וכתובת חקוקה בו.

בזה הבית שבק חיים הפייטן הספרדי הצעיר א. ל. קאבאדרוס, 1916—1939.

„וכי מה, הכרת אותו?”

„אפשר והכרתי. כלומר הכרתי רבים שנמחו שמותיהם בקברות אחים ואין מעלה על לב, כי מי יבוא למנות מספר להם, ולשם מה? והנה אתה בא לפינה נידחת, מעבר לגבול, ומוצא אחד ששמו נשאר לפליטה. והיכן? דווקא במאורתה של נשמה רדופה זו...”

„נשמה רדופה?”

„טיפוס זה שלה — ממרחק גריח את ריחו. שוב אין היא מרבה לצאת מן הבית. משפעת חיבה יתירה על זרים מקרוב באו. ואנשי הכפר רעים הם, שוב אינם מה שהיו, אם כי אנשים טובים יש בכל ארץ. אחד גרמני נתן לה, למשל, עוגת שוקולאדה.”

„מה כוונתך? הלא בנה שלה שימש בצבא?”

„אין לי כל כוונה. מן הסתם תפסה מפקדה גרמנית את ביתה, והיא מה תעשה? ודאי שימשה אותם ומצאה בכך את מחיתה, והקצף יצא עליה בכפר, שכן כל יושביו היו מהדקים אז את חגורתם. ובכן, יושבת היתה מאחורי הכיריים ולבה הומה לבנה, ושנאת הכפר שתה עליה סביב. נסתכלה באחד מחיילי הבושים, צעיר שגרבו טעונות הטלאה, ונתמלאה עליו רחמים... לא, אין כוונתי לחרוץ משפט.”

לאחר סעודת הצהרים יצאתי עם פאבלו לשוטט בסביבה. ככל שקרבנו לחוף הלך ריח הים והמליח. שוניות מוריקות נזדקרו לארכו, ובסמוך להן ערב-רב של סירות דיג, סירה סירה והטיית ראשה, סירה סירה ועיקול בטנה המיוחד לה. גברים ונשים לבושי שחורים טרחו על הסירות, טרחו על הרשתות שנפרשו סביב. וקצב היה בתנועותיהם כקצב אשר לחייהם, והחריצים אשר בפניהם דומה כי לא הזמן גרמם, אלא קמטי נוף המה מבטן ומלידה.

פאבלו הוליכני סחור-סחור בין שוניות וסלעים אל מעבר לכפר מזה.

„דומה כי בקי אתה בסביבה?”

„בזמן המלחמה, מי שחפץ למלט את נפשו חייב היה לקנות לו בקיאות.” הוא הורה

על מישור רחב שבין שתי שלשלות הרים. „רואה את? שם היה מחנה הריכוז הגדול, וכונסו בו פליטי ספרד. אנשי מאקי, יהודים וסתם חשודים. ושם, מאחורי אותה פסגה מבוצרת עובר גבול ספרד. איני רחוק מארצי אלא מהלך שלוש שעות, ושלוש שעות מה הן? אבל כמה שנים תחלופנה קודם שאעבור שמה ברגלי. ברגלי, את מבינה? לאור היום. ואין בכך כלום, אחותי. יש לעבוד, לעבוד, מה?”

„כלום אינך רשאי להכנס לארצך?”

„רשאי?” הוא צחק בקול רם. „אדרבה, בכבוד רב. זקיפים לבושי מדים יורוני את הדרך הקצרה ביותר... לבית הכלא. ולפיכך אין אנו חוזרים הביתה. לפי שעה, אלא מסתננים מפעם לפעם, מתגנבים וטומנים גרעין של מעשה וחוזרים הנה להמתין עד שיהא נובט. ואין כאן כל סוד. יש לעבוד, וחסל.”

פניו היו פשוטות ומעורטלות, ורק חריץ עמוק מעל לשורש אפו כינס בתוכו את כל הסתום ומעולם שבו.

„אותה קאנטאנה שלנו” העיר שלא לענין, „מסופקני אם תעלה אש בתנור למעננו. התנור לא נקבע אלא לשם נוי, ולפיכך מוטב כי נקושש כאן קיסמים.” והוא גחן והרים קיסם שפלטו הים.

„והמסתננים שמה כלום אין סכנה צפויה להם?” נתעקשתי באותו ענין.

„מה?” העמיד עלי עיני תמיהה. „אה, כך! אם אין אני כאן — משמע שאני שם. אם אינני שם — משמע שאני כאן. פשוט בפשיטות. ועכשיו, סניורה, פרשי סינרך ואני אקושש.” פאבלו פתח בקול ניחר מעט בנעימה ספרדית שאינה לא עצובה ולא עליזה. הקור גבר. חזרנו לעבר המלון, ומרחוק השחירו הדמויות הזעירות שבין הרשתות, ואם כי זעות היו בשקדן על המלאכה דומות היו כנטועות בנוף, צמודות אל הקרקע כאותן השוניות המוריקות. בבית-היין הסבו דייגים וכיפותיהם שמוטות להם עד לעיניהם. שקועים היו במשחק הקלפים, והמנגינה הקולנית שפרצה מפי הרדיו לא הפריעה אותם ממדברם. בתוך הרעש ניצב ילד כבן שמונה וניסה דבר אל אביו בפנים נואשות:

„אבא, אמא אמרה... אבא, בוא הביתה... אבא —” והאב התגרד באחת מאזניו כאילו היה יתוש טורד ומטרידו, וחזר והטיל קלף על השולחן בטפיחה רבה כעושה מעשה שאין אחריו ולא כלום.

עברנו בגשר החלקלק. גושי שלג נשרו מעל הזמורות. אדים נתאבכו ונלפתו אל הגדרות הנמוכות. בבת אחת התנשאה הזירה לעינינו מלוא גבהה. קול צריחה צף באויר ותרנגולות החצר מחאו כנף בבהלה ונמלטו מעם דלת המטבח. קאנטאנה ניצבה שם ופניה אכולות מצוקה, שרידי לענה של מלים כבושות חבויים לה בקמטי פיה והיא פוכרת ידיה. בראותה אותנו עייתה פניה והעלתה בהן משהו בדומה לבת-צחוק מכורסמת. המשרתת הזקנה הגיחה רגע וחזרה ונעלמה בירכתי הבית. פאבלו הציג כף רגלו על גרם המעלות ושביב עליצות נדלק בעיניו.

„מאמינים, איפוא...”

„מה?”

„מאמינים איפוא שיש לעבוד — ועובדים, לא כן? אלא שהרע, חביבתי, הרע הוא לאין סוף. כל עוד יהא תינוק מחנן קולו לשוא... נא, בואי ונכנס.”

„אם כך מה היא שמחה זו שקפצה עליך פתאום?”

אה, יותר משאדם שמח הריהו מכוון לבו לשמוח, סניורה. הצער תבוסני הוא, את שומעת? ואילו השמחה יש בה משום התעלות על המציאות. ומאחר שהגענו למציאות — רעב אני מאד.”

שני אורחים ישבו אצל קאנטאנה, האחד מדושן ובהיר, וחברו גוי ועצבני. סיר המרק העלה הבל רב לפנייהם. עד שנכנסתי כבר היה פאבלו מגלגל בשיחה עמהם, וכשנצטרף אלי אמר כי השנים, זה נהג וזה סוחר עצים, יוצאים לרגל עסקיהם לבקר בכמה מן הערים הסמוכות, והם נכונים לקחתו עמהם. שמא רוצה אני להלוות?

תחילה חוככת הייתי בדעתי, שהרי ממתנה הייתי לידידי הצייר. אך משנאמר לי כי המכונת תחזור ערב ערב לחנות בקולור — נעניתי להזמנה.

אותם ימים ספורים נבלעו זה בזה ללא חציצה כמעט. שמות הערים נתחלפו במחיה בערבוביה. דרכים נתקפלו מאחרי המכונת, ותרזות שעמדו בצדיהן כעגורים דקירגל נעלמו אחת אחת בעננה של אבק שלג. מישורים נרחבים נחו מעברם, וערפלים תכלכלים למרגלות ההרים. יש ואגם מים היה מפצל את פני המישור ועינו כעין הזכוכית. קני סוף בודדים נזדקרו בו חיוורים ורועדים, ולהקות חוגות פורחות מעליהן, נוגעות-ולא-נוגעות בחלקת המים. שמים, מישורים, אגמים — ארץ ריקה מאדם, ארץ שלום ושלוה. רק מעל ראשי ההרים היו המצודות העתיקות משקיפות קדורנית על מישורי הפרוזן, משקיפות בעין עששה הצופנת זכרונות ימי אימה בעבר ורוקמת עתידות אשר תבואנה.

המכונת היתה קטנה וצרה. אני ישבתי בצדו של פאבלו, אך כל שעות המסע לא יכולתי לצוד את מבטו, אם כי לא ניכר בו סימן של פיזור הדעת; אדרבה, דומה היה כמבחין בכל. לא כן השנים האחרים: הללו לא השגיוחו בסביבתם כלל ועיקר. הנהג הביט נכחו כמונה מספר למילין: ארבעה מילין עד לעקיפה שבכביש, שלושה — עד לראשית השדרה, שנים — עד לגשר. ואילו שכנו כינס ראשו בין כתפיו ולא היה מציץ החוצה; עינו היו כהפוכות אל קרבו, כתלויות במערכת תמונות מלשעבר שחזרה ונגולה לפניו. כיסיו היו מלאים מכתבים ותעודות, ואצבעותיו ממשמשות בהם ואינן מוצאות את הדרוש לו.

„רוצים אתם לראות תעודה?“ אמר לנו מתוך רגשת נפש שלא נתחווה לי תחילה. שנתיים ימים עבדתי כביכול עם הגרמנים, בצבא הכיבוש, חה, חה! על סיפון אניה, אה, מלאכה דקה מאד עשיתי. אתה בא לקבוע בורג ומניח אותו כך, מדולדל במקצת. עוברים שבועיים ו—הך! מנגנון האניה נפגם ואין יודע היכן. עוברים שלושה שבועות והאניה עוגנת למעצבה בנמל. חבלה מעשה-מחשבת. כן, הרבה שכל נחוץ לכך, הרבה זהירות. ולאו כל אחד יודע למה זה עובד אדם עם הגרמנים. והיו שסברו, נא, כך... משתף פעולה, חה, חה! משתף פעולה! וכי בכדי שברו לי המנוולים הגרמנים את טור שיני התחתון? הוא שירכב שפתו וחשף ארבע שינים תותבות בחניכי שעווה. „אלא שיש הוכחות, השבח לאל, תעודות יש לי. יש ויש. מכות רצח הזו אותי שם אחרי שניסוט הלוח תחת רגלי הקפיטאן; נפל הלה ושבר את מפרקתו. נבל אמיתי היה, מטריד את כל הנערות. לא ידע — ודרך באשר דרך, חה, חה! ואני רק הזויתי קצת את הלוח, ענין של סנטימטר אחד פחות או סנטימטר אחד יותר, חה-חה!“

„ואצלנו שמעתי אומרים, בגלל אותה צהובה שלך שהלכה אחריי חייבת את ראשך,“ העיר הנהג בשיון רוח.

„מה?“ נתרעש שכנו וחזר לפשפש בכיסו באצבעות רועדות. „חכה ואוכיח לך... רגע אחד. מתי עבדתי אצל הגרמנים ומתי סובבתי עם אותה נערה? הבה נראה. אל דאגה. הכל רשום. תיכף ומיד...“ ומשלא נמצאה לו המעטפה המבוקשת נתלבט כה וכה לזקוף את גופו הצנום. „שב, שב,“ טפח לו הנהג על כתפו. „הצהובה פה, הצהובה שם, וכי מה? ענין של סנטימטר אחד פחות או סנטימטר אחד יותר, לא?“ והוא קרץ לו קריצה באחת מעיניו.

המכונת התנהלה לאטה בתוך ערב-רב שנצטופף על הרציף בנמל באלניוס, הולכי בטל,

זקנים, תגרים, חבורה של שבויים גרמנים צעדו בסך, אטומי פנים ומעדרים על כתפיהם, וכושי קטון נוהג בהם ומקל בידו. פועלים טרחו לפרוק את המטען מעל אחת האניות. על שפת החול הצרה טיילו נערות המקום, שלובות זרוע ושקועות כביכול בשיחה, אלא שעניהן נישאות בגניבה אל נוט קאטאלאני בעל בלורית שסירתו הצהובה עמדה מן הצד, והוא טורח עליה בלא להביט על ימין ועל שמאל, וממרק בשקידה של קנאות את אותיות שמה: „מאריאן.“

מפתח מסעדה נישאו אלינו ריחות תבשילים וגעיית פאטיפון. הנהג שלנו ירד למשמש בקרבי המכונית, ואנו זימנו עצמנו לסעודה. רק הנוסע הרביעי לא חש בהפסקה ועדיין היה מוסיף ומרטן: „ענין מצא להתל בו. הבריות הללו, שוב איני יודע אם הם עצמם לא שיתפו פעולה. מאד סקרן אני לראות מה תעודות יש לו. כל אדם הגון בכפר יש לו ניירות להעיד היכן עבד בימי הכיבוש. ובידו עוד לא ראיתי תעודה כזו. מאד סקרן אני לראות.“

במסעדה הסבו בחבורה חמישה גברים מדוּשנים ועניבות אמריקניות בצואריהם. כרסם ענתה בהם כי מנכבדי המקום הם, וידיהם העידו עליהם כי בכוח עצמם העפילו לעלות ולהגיע למה שהגיעו. שני מלצרים זריזים ששו לשמשם והיו מגישים בזה אחר זה קנקנים וקערות מלאות וגדושות. צלצול עלו של כוסות וצלחות עלה מעם השולחן בלוית דיבור צרפתי עילג; אך כשהחלו פני המסובים מסמיקות, משרמו אפודותיהם והתירו עניבותיהם הותרה גם הרצועה האחרונה, ותחת הלשון הצרפתית חזרו אל „לשון אמא“, והיו מגלגלים להנאתם בניב של יושבי הספר, משל כאילו חלצו נעלי יום א' בשבת ופישטו בהונותיהם על פני הרצפה.

שעה שיצאנו משם לשוטט קמעה היתה מסביב רוח של קירבה וריעות ושמחת חיים, אך עוד לא הספקנו להגיע לקצה הרציף והנה קול דברים וצעקה עולה מצד המסעדה, ואנשים אצים רצים מכל העברים. הסוחר אשר עמנו, בעל הניירות, נשא רגליו ונחפז אף הוא שמה, ואנו ישבנו במכונית להמתין לו. כשחזר וישב במקומו היו פניו משולהבות והוא מטרף בכל אבריו. „...כמעט ונחנק, אני אומר לכם“, אמר לנו כמתלעלע. „אותו שמן תפסו בצוארו, אפשר ומתוך ביסום בלבד, והלה התעלף, אפשר ומתוך אכילה גסה בלבד. אבל יש אומרים כי השנים הללו אויבים בנפש היו זה לזה בימי הכיבוש, שכן האחד שילם ממון רב וקנה לו מעמד אצל הגרמנים ודחק את רגלי האחר. ועתה כשנתבסמו קצת העלו נשכחות והעלו חימה לנקום נקם, והנותרים נחלקו מיד לצדדין, חה-חה-חה! כמעט נחנק, אני אומר לכם!“

הוא זימן עצמו להפליג בדברים, אך פאבלו לא הסה לו אוזן. הוא היה מחליק בכפו על עצם משונה שמצא בין הצדפים על שפת הים.

„ובכן, מחר יבוא החבר שלך?“ שאל בלי לשאת עיניו אלי. „ומה שמו, אמרת? יעקב? וצייר הוא? מממ... היודעת את, אינני אמן, ולפיכך איני מבין זאת: מדוע נוסעים מן הצפון לצייר את הדרום, ומן הדרום לצייר את הצפון? כשאני לעצמי, כלומר הדיוט כמוני, בין שהייתי משוטט על שפת הים הבאלטי ובין על שפת ים כינרת היה לבי הולך בעיקר אחר עצם כזאת אשר מצאתי כאן. הפליאות הגדולות ביותר מתגלות לנו למעשה בירכתי החצר של בית אבא, בשעה שכוח-המדמה ער בנו עדיין, והרי כוח-המדמה הוא הדרוש לאמן ולא הסביבה הגיאוגרפית. לא כן?“

„נכון“, נעניתי בהתלהבות פתאום, „בחצר בית אבי, ואני בת חמש, תפסו פעם לתרנגול גדול ומלקו את ראשו לעיני. העוף לא קרקר, רק כנפיו טפחו באויר כשנותר נטול ראש ורץ כמה אמות נכחו, וכשצנח עלעלה הרוח בעתרת הנוצות הצבעוניות שבזנבו. ומני אז עובר בי רטט כל אימת שאני רואה שלל צבעים של זנב תרנגול. וכי יש תמונה בעולם...“ הפסקתי. ביקשתי להגיע לידי איזו נקודה של מסקנה ולא נמצאה לי. וכי במה הייתי סחה? מה ענינו של

תרנגול אצל יעקב, ובמה הוא פוגם בו ובבואו לכאן לדרום?
 „מה לך כי זעפת פתאום? אמן אמיתי אינו רוגז לעולם, כי על כן אין לו שום אמת פרטית בעומק לבו אשר בשמה יצא לתקוף ולנקום. הנה שלשום — זוכרת את אותה יד שהקים מאיול לזכר החייל האלמוני, בקצה המזוז אשר בבאלניוס? איני מבין באמנות, אבל הפסל יפה, יפה מאד. אסירים גרמנים ישבו שם בצהריים לפוש, ואחד מהם קרב והחליק ביד זהירה על הפסל, על אחורי האשה הכורעת. יפה, מה? אמר לי בבת צחוק כמתנצל. כן, יפה מאד, עניתי בבת צחוק גם אני. אני, סניורה, דימוקראט אני. החייל היה שבוי נאצי. בדרך של חילופי הגיונות לא היינו מגיעים לכלל הבנה; ואילו הפסל של מאיול חולל את הפלא: אנו חייכנו זה אל זה. את מבינה? ואת הפלא הזה יכול לחולל רק מי שאמיתו אינה זו או אחרת, אלא אמת בבחינת סך-הכל, כלומר, אמן הוא מי שנפשו פתוחה לכל, מי שאינו יודע זעף לעולם.”

כשחזרנו בישרה לנו קאנטאנה כי יעקב חברי הגיע בשעה עשר בבוקר, התיר וערך את חפציו, נטל את תיבת צבעיו ויצא לצייר.
 עוד לא ראה את פני וכבר פנה לצייר, אמרתי אל נפשי ספק מתוך שמחה ספק מתוך טינה.

פאבלו נכנס החדרה וסגר את הדלת אחריה, ואני יצאתי לאכסדרה להמתין ליעקב. לאחר שעה קלה ראיתיו בא והוא מנפנף זרועו בהרחבה — שלום! שלום! כתפיו הרחבות, פניו המחייכות, הצלקת הקטנה המסמיקה כגומה בסנטרו — הכל כשהיה, רק סערות החיים שקעו בעיניו ולא נראו עוד, והצצה שלהן היתה שלווה ורוגעת, הצצה של צייר סתם.

ובעוד הוא לוחץ את ידי ומטלטלה מעלה ומטה קראתי לעבר הדלת: פאבלו, פאבלו! יעקב השהה את כפי בכפו והפך את ראשו בצפיה.
 פאבלו יצא ונתיצב בפתח החדר.
 עמדתי ביניהם וקראתי בשמותיהם. הם החשו רגע ולא הושיטו ידיהם זה לזה.
 „מיודעים אנו משכבר,” אמר פאבלו וחיך.
 „כן, מיודעים משכבר,” ענה יעקב אחרי כבת קול.
 „היאך? מאין?” קראתי בתמיהה.
 „מיודעים משכבר,” חזר יעקב ואמר ופניו נטולי סבר.
 אם כן מה היא צינה זו שביניהם? שאלתי את נפשי. האומנם בשלי היא? וחרש זעה בי אותה שמחה המיוחדת לאשה אשר שני גברים מתחרים עליה.
 „נלגום לגימה?” שאל פאבלו.
 „נלגום,” אמר יעקב וקולו נטול ארשת.
 „אם כן בוא ונשב,” אמר פאבלו והניף ידו דרך הזמנה.

ישבו השנים והיו לוגמים בנחת ומסתכלים זה בזה בשתיקה, ואני — הרבה קושיות נתגשגשו בי להטיחן בפניהם, ולא נתפתיתי להן.

למחרת נתרכך האויר והשלג החל מפשר. יעקב היה מצייר את ציוריו בזה אחר זה. נטלתי ספר ויצאתי לישב עמו בשמש החורף, אלא שהעולם התחיל טופח מיד על פני, בריחותיו, בצבעיו, בצינתו ובאורתו, ודעתי נתפזרה לכל עבר. הייתי מציצה ביעקב היושב ומושח משיחותיו בבטחה ובשלווה ותמהתי אל נפשי: מהו שחסר כאן? זמן רב ציפיתי לפגישתנו זו שתוכנה בכמה וכמה מכתבים ארוכים — והנה לא כלום! אנו יושבים על השוניות, הוא מצייר, ואני —

מטפחת ראשי מתנופפת ברוח הים. כלום עמד גם יעקב על משהו החסר במסגרת הגוף החדש, משהו החסר בתוך תוכו? או שמא הוא מעמיד פנים? מפעם לפעם היה אומר אמירה שאין עמה כל מאומה, כגון:

„האוכל להציע לך משהו? חכי, הנה ציפורת מנתרת על תיבת הצבעים שלי. שמא חפצה את בציפורת? חכי, ציפורת!”

חן רב ליעקב כדרכו תמיד, ואני פרעתי דרך משחק את שערך, כדרכי תמיד. „לא”, אמרתי. ציפורת? אני רוצה בה כעת.”

„וכי מה את רוצה כעת? ובמה את מהרהרת עכשיו?”
 „אינני יודעת, אפשר הרהרתי בזה שאתה אין לך פתיעה עולמית. העולם וחליפותיו מכאן, ואתה מכאן. דבר לא זע.”
 „וכי מהו שצריך לזווע בי?”
 צחקנו.

„אתה יודע”, הטיתי את השיחה לצד אחר, „קאנטאנה נאשמת בכפר בשיתוף פעולה עם האויב בתקופת הכיבוש. כל המקום רוחש חשדות, טינה ואיבה.”
 „כן”, אמר ומחט את מכחולו „אותה תקופה לא תימחה במהרה, גם אם נטיל עליה שכבות של צבעים מצבעים שונים. פייטנים נוהגים לומר כי העולם לוקק עכשיו את פצעיו. שקר: כל העולם כולו אינו אלא מטליא עכשיו טלאים על עצמו.”
 למרגלותינו מרחוק עמלו הדייגים בחבורה למשוך את סירותיהם להרחיקן מן החוף קודם הגיאות. יעקב שירטט כמה מן הדמויות הללו על הגליון.
 כלום הוא רואה אותם באמת? הרהרתי ביני לבין עצמי. אותו נווט קאטאלאני צעיר שבסירה „מאריאן” משך אף הוא במושכים, אם כי סירתו עגנה כבתחילה בריחוק-מקום מן האחרות, ופקעיות חבליה סדורות לה בבטנה בדקדקנות ותרונה נפלה משהו מיתר התרנים בכיפופו הקל. שלו הסירה, שלו בלבד; ואילו יעקב ראה בה אחת מרבות, ואף את השם מאריאן העביר ממנה בציורו וכינה בו סירה אחרת, חומה וכבדה.
 „דומני שאתה ממחר בציורך יותר מדי.”

„מנין לך?”

„נא, הנה אותה סירה צהובה, למשל, מאריאן: ברי לי שהיא היא כל עולמו של בעליה. ייתכן שהוא שומר עליה בקנאה יתירה זו מתוך הקנאה שבלבו לאיזו נערה המתקראת אף היא מאריאן. פרשת חיים יש כאן, ואתה מרחת אותה אילך ואילך, בין סיגריה לסיגריה, תלית עליה שם נכרי, וחסל.”

„קורותיה של הסירה אינם מענינו של הצייר. אין לו ענין אלא ברושם הכתם הצבעוני שלה על גבי הגליון.”

הפכתי את פסוקו בדעתי ואמרתי: אפשר והצדק אתו. שעה קלה ישבנו דומם.

„מדוע אינך הולכת לטייל?” שאל בלא להסב ראשו.

„פתאום?”

„למה זה פתאום? הן היית מטיילת קודם בואי, שהרי כך סיפרת לי.”

מה כוונתך?”

„אנא, בטובך, אין לי כל כוונה אלא זו שאני משמיע: כיון שאת משתעממת כאן הרי

מוטב שתלכי לטייל שוב.”

„היכן נתוודעת אל פאבלו?” שאלתי חרש.

"לפני כמה וכמה שנים פגש בי כאן בארץ הזאת. בימי מלחמת האזרחים בספרד. הוא היה מגייס או מתנדבים שיבואו לעזרת העם במלחמתו, ואני נעניתי לקריאתו ונצטרפתי אל הגדוד שלו."

"הו, לא ידעתי כלל כי השתתפת במלחמה בספרד?"

"אין כאן מה לדעת: היו דברים ואינם." ופתאום חייך כנגד הציור שבידיו ואמר: "רדיד אדום היה כרוך לו אז תמיד על צוארו. אפילו יום אחד לא ראיתיו בלא רדידו האדום. אך לאחר מכן העביר אותו. כנראה, מעל צוארו ואיננו עוד."

"רדיד אדום?" אמרתי בקול ענות חלושה.

יעקב לא השגיח בי. קמתי בברכים כושלות, נטלתי את ספרי בידי וחזרתי למלון. ישבתי בחדרי, תמכתי סנטרי בידי והשקפת החוצה.

פאבלו עבר לאטו תחת חלוני. "פאבלו, חכה נא רגע."

"אה, מה שלומך היום?"

"לאן אתה הולך?"

"וכי מה, רוצה את לטייל? פנוי אני עכשיו שעה קלה."

הוא לא שאל לשלום יעקב ולמעשה, אלא עומד היה פוסח מרגל אל רגל.

"אם רוצה את בואי ונטפס אל המצודה, שהרי עד כאן שוטטנו רק בשפלה, סמוך לחוף." יצאתי אליו ופנינו ללכת. לא מצאתי דבר לאָמרו. והייתי פוסעת בשתיקה ומניחה לשערי שיפירע ברוח הגוברת והולכת ומגלגלת עננים דלוחים מפאת האופק.

המצודה השחירה בראש ההר. מתחת קשה היה לאמוד אם שיעורא כשיעור מלונת כרם או בית או מגדל. מוקפת היתה תעלה עמוקה וארבעה גשרי מגוף לה מארבע רוחותיה. נדבכי החומה נחשפו מן השלג, ואזוב חיוור בצבץ בין החרכים. סמוך לתעלה מצאנו תותח גלמוד נטוע במעוקם, שריד של מלחמת העולם הראשונה, ומעברה האחר של המצודה נערמו גלי אבנים, חלקי פגזים חדישים, ורשת תיל אשר טרם העלתה חלודה.

"נראה שהיתה כאן עמדה של תותחי מגן נגד התקפות מן האויר," אמר פאבלו, "ובפנים ודאי קבעה את מושבה המפקדה. בואי ונציץ שמה."

דלגתי בעקבותיו על גלי האבנים שהיו מידרדרות תחת רגלינו.

על רצפת החדרים המרווחים שבמצודה נצטלבו סלונות אור שנסתנו מבעד לחרכים. ארבעה שלדים של מיטות שדה החלידו במהופך סמוך לכתלים. מדרגות לולייניות חשוכות הוליכו לקומה העליונה. בקרן זווית נערמו ציבורי פכים ריקים ותילי גליונות חרוכים שטואטאו שמה בשעתם. עם כל הכובד שבעבר, האור הקלוש, הצינה והפחה, שרר שם נקיון צבאי גרמני, נקיון קפדני. פאבלו פרש ממני יורד לסייר במרתף.

"הזהר," קראתי אחריו, "יש שם מהמורות היורדות אל מתחת לפני המים. חזור!" הד קולי שב לתופף על אזני והוא מעומעם ומשונה מאד. עמדתי על עמדי ולבי פועם בחזקה. בקצה נעלי הפכתי בגבבה של ניירות: תמונה זעירה היתה תקועה שם ופרצוף מחוק עליה; רק כתבתו של הצלם נשארה חקוקה בשוליה באותיות זהב: אדוף-היטלר-שטראסה, ברלין.

פאבלו חזר ועלה מאובק כולו ומתעטש. הציץ בתצלום שלרגלי ואמר: "הנה מה שמצאתי אנוכי." פיסת נייר מצהיבה היתה בידו ועליה ערוכות שורות שורות של כתבי-יד זעיר. הוא קרא לאט ובדי עמל:

"— — — שמנגד לים התיכון. מאז המאה האחת עשרה ניטשו כאן מלחמות, כך לימדו אותנו — — — צרפתים, ספרדים, אנגלים, גרמנים. הלא יודעת את, אַמלי, שבבית הספר

נחשלתי תמיד בהיסטוריה, ואינני זוכר מה הן המטרות אשר בשלהן באו כולם להלחם כאן. ודאי יש היסטוריונים הבקיאים בכל אותן המטרות ושומרים את זכרן, אבל אין שום היסטוריון שומר זכרו של אחד היחידים שישבו כאן לפני, במקום שאני יושב בו עכשיו. אינני יודע מהו שרציתי לומר, אִמְלִי, אך נדמה לי שאת ההיסטוריה אינני משיג, פשוט בפשטות. תאריכים אינני יודע, שמות אינני זוכר. נהיר לי הרבה יותר הרגע, ונהירה לי משמעות הנצח; אבל לא ההיסטוריה. רואה אני והנה שפתיך מתרפטות מעט, אך האמיני לי: איני מנסה את כוחי במליצה. כשאני אומר „רגע“, „נצח“ — אפשר שאיני מתכוין אלא לחיבוק אחד בזרועותיך. כמקודם, שכל רגע שאני מאבד ממנו הוא כנצח האבוד. כתבי, כתבי תמיד. היינץ.”

יצאנו לאויר העולם והיתה לי הרווחה. ליד המבוא נזדקר קנה רך והשלג נמס סביבו בשקערורית, משל כאילו נסוג קמעה מפני גבעול חיים דק וקשה־עורף. ישבנו על דף הגשר והיינו מסתכלים במישורים הנרחבים שנשתרעו מתחת עד לחוף הרחוק, מקום שם נתרצצו הגלים צרות וארוכות כשפת תחרים דקיקה.

„כל כך קטן הוא היחיד, ובמה נחשב הוא?“ אמרתי והסיבותי את עיני בבושת־מה בשל המלים הנמלצות שבפי, „גרגיר אבק נידף על פני המדבר של דברי הימים. ואף על פי כן אין זה מפחית במאומה מצער קיומו...“

איזה צער הקיום? שאל פאבלו לאטו וחזר והסב את ראשי לעומתו בשתי אצבעות. „ככה, צער הקיום“, מלמלתי בבלי דעת. „נא, כל מיני צער: צער שבלב, צער שבמוסר כליות, צער שבאהבה, צער... אה, אפשר ואתה אינך מיצר לעולם. הנה שם למטה, בכפר, הכל נאבקים ונלחמים ומולקים זה ראשו של זה, ואתה מה? לפני שנים נחלת תבוסה במלחמתך ומאז נתכנסת בתבוסה זו כצב בשריונו, והרי אתה משורין ונוח לך, וטוב לך.“

„מהו שאמרת על צער שבאהבה?“ הוא הטיל כפו על ערפי וקולי נחבא. „האהבה היא בכל, נערה טובה. אין היא צער שבגעגועים על אדם יחיד. פתחי לבך לעולם — והאהבה שלך היא, וממתינה לך בכל תחנת רכבת שבדרך. אה, אינך יודעת? צער הקיום הוא נחלת הסומים, הכושלים, אבל את? וכי תהיי נגררת בנתיב יסורים על לא דבר?“

„מה אתה סח? מה אתה סח?“ אמרתי בלחישת. הרוח החלה מעפרת לעומתנו בעפרות שלג והיתה הומה בקול; אפשר ויללה גם לפני כן ואני לא שמעתי. קולו של פאבלו היה סמוך לאזני ולחיו סמוכה ללחיי. מערכת הגברים שהכרתי בימי חיי עברה על פני פתאום, איש איש והוויה שלו, איש איש ושוני שלו; ריח חריף עלה באפי פריח אילנות הבוצצים שרף ביער בראשית.

„כך הוא, כמו שאמרתי לך“, אמר פאבלו.

אותה שעה נזכרתי משום מה דבריו של יעקב: „רדיד אדום היה כרוך לו תמיד על צוארו, אפילו יום אחד לא ראיתיו בלא רדידו האדום.“ התחלתי מקרטעת על מושבי וצוחקת צחוק פרוע.

הוא שהה כדי רגע, אחר נשמטו אצבעותיו מעל ערפי.

„בואי ונלך, השעה כבר מאוחרת.“

כרדופי רוח גלשנו למטה גלוש ומעוד ונפנף בזרועות, וכל הדרך לא דיברנו דבר. בסאלון של קאנטאנה ישב יעקב והיה מהפך בגליוני ציוריו, בורר כמה מהם ורושם בשוליהם את שמו ואת התאריך.

פאבלו נתעכב קמעה במסדרון, שכן אחד נכרי המתין לו שם, אך מיד נכנס עמו לחדר

בעקבותי.

„נלגום לגימה?“ שאל יעקב והורה על הבקבוק שבצדו.
 „נלגום“, אמר פאבלו. הזר התחיל מישר את קצות שפמו ומזמן את שפתותיו בהנאה לקראת המשקה.

„אתה נוסע מכאן אחרי הצהריים, כה סח לי האדון אשר עמך“, אמר יעקב.
 „כן“, אמר פאבלו.

„אתה נוסע אחרי הצהריים?“ שאלתי ונפעמתי.
 „אם אין אני כאן, סניורה, משמע — כבר אני שם“, אמר פאבלו בלא חיוך.
 יעקב לא תמה על מימרה סתומה זו שבינו לביני, כשם שלא תמה על עצם מציאותו של פאבלו, ולא תמה כי פגשתיו באקראי ברכבת ואף את שם משפחתו איני יודעת.
 „יש בדעתי לרשום אחרי הצהריים כמה רישומים סמוך למסילת הברזל“, אמר יעקב.
 „הרי שנוכל ללוותך“.

„יפה“, אמר פאבלו והריק את כוסו. „משקה הולאנדי?“
 „הולאנדי“.

„יקר המציאות“, העיר האורח; הוא הגיח אל פיו כוס שלישית וכעכע מרוב עונג, ואני התחלתי מיד שוטמת אותו בלבי.

מהו, חביבתי, שצריך לזוע? לא, דבר לא זע, הכל כשהיה. יעקב שקט ומחשה, אני נבוכה, והזר זר. רוח היא באדם, רוח היא בעולם ורוח היא בתקופה.
 „מה דעתך על הגליון הזה?“ שאלני יעקב כאילו אין איש מלבדי בחדר.

שומר התחנה שוב לא הכיר אותנו. אפשר וטרוד היה יותר מדי, שכן קו הטליפון לקה לאורך המסילה, והוא היה חוזר מדי פעם למשרדו ומצעק לתוך השפופרת. הצינה היתה גדולה והתחנה היתה כמעט ריקה מאדם. יעקב עמד וידיו בכיסיו, ופאבלו היה פוזם לעצמו זמר שאינו לא עצוב ולא עליז. השמים היו עמומים, המרחק היה מעורפל וקשה היה לשער כי משהו ער וחי וצבעוני יבוא מאותו אופק נעול. כשבאה הרכבת פנה פאבלו ולחץ את ידינו באין אומר, נכנס לקרון והתחיל עובר מתא אל תא לבחור לו מושב.

יעקב פרש מיד הצדה והתחיל עורך את כלי מלאכתו.
 „זאת הפעם השלישית שאני נפרד ממנו“, אמר בלי לזקוף עיניו עלי. „בפעם השניה פגשתיו לפני שנתיים ומחצה, ואנוכי הייתי מגייס אז מתנדבים למלחמה שלנו בארץ ישראל. הוא סירב להצטרף אלינו. העניין אינו חשוב בעיניו, אמר לי.“
 עמדתי על עמדי צוננת ומכווצת, הקשבתי לדבריו של יעקב ועיני נשואות אל חלונות הקרונות.

כשנעתקה הרכבת ממקומה הופיע פאבלו בחלון ונופף בידו פעמים מספר. רדיד אדום היה כרוך לו על צוארו.

רציתי לומר משהו ליעקב, אך פי לא השמיע הגה. יעקב כבר היה שקוע ראשו ורובו במלאכתו. הרכבת הלכה לדרכה.